

сторона католицького служіння набагато ближча до православ'я, ніж протестантизм, не кажучи вже про нехристиянські конфесії.

Серед православного духовенства московської юрисдикції можна видіти два напрямки у ставленні до католиків. Перший характеризує винятковий негативізм, яке інколи доходить до нічим не вмотивованої агресії; другий - помірковане, ліберальне ставлення до католицьких спільнот, прихильники цього напрямку визнають можливість екуменічної співпраці.

Що стосується ставлення УПЦ КП до РКЦ України та УГКЦ, то позиція цієї Церкви є більш поміркованою і гучні конфліктні ситуації у відносинах Київського Патріархату з іншими релігійними суб'єктами зустрічаються надто рідко.

Відтак, проаналізувавши висвітлення питань свободи релігії на шпальтах православних періодичних видань, можна зробити висновок, що ними ця свобода взагалі не визнається. Це пояснюється специфічним аудиторним спрямуванням періодики на вірних даної конфесії. Тема міжконфесійних відносин займає мало місця на газетній площі православних газет і журналів. Ставлення до інших конфесій виявляється православною пресою різне: від категоричного неприйняття до більш поміркованої позиції. Специфіка змістовного наповнення сучасної православної преси полягає у тому, що вона повною мірою віддзеркалює той духовний плюралізм, який фактично існує в нашому суспільстві.

Наталія НЕДЗЕЛЬСЬКА

УЧАСТЬ ВІРУЮЧОЇ ЖІНКИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ В КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ

В житті людства ХХ століття стало переломним з багатьох питань, а особливо щодо становища жінки в суспільстві, релігії, сім'ї. Проблема участі жінки в суспільному та релігійному житті активно аналізується іудейськими, християнськими та мусульманськими богословами. Серед них варто назвати, зокрема, таких, як Ал-Мауді, Н. Балашов, Х. Донін, Д. Осборн, С. Пілкінгтон, Й. Хеффнер та ін. Метою даної статті є порівняння вихідних принципів та сучасних інтерпретацій місця та ролі жінки в суспільстві у віроповчальних системах релігій авраамістичної традиції.

Кожна з даних релігій, незважаючи на спільне їх авраамістичне коріння, має свій відмінний погляд на ці проблеми. В той час, коли Тора почала коментуватись, іудеї вважали, що основна роль жінки полягає в тому, щоб господарювати в домі, виховувати дітей, а не брати участь в суспільному чи релігійному житті. Від жінки чекали, що вона не зробить нічого такого, що б могло завадити їй виконувати материнські обов'язки. Ортодоксальні іудеї і досі вважають, що роль, яку жінки відіграють в суспільстві, релігійному житті, не говорить про те, що жінка займає нижче становище від чоловіка. Вона просто займає те місце, яке чоловік не займає. Таким самим є питання й про те, чи

повинна жінка працювати. Може працювати, хоч і не зобов'язана і навряд чи працюватиме, якщо має малих дітей.¹⁸

Християнство, на відміну від ісламу й іудаїзму, виникло в Римській імперії в умовах, коли жінка, хоч і не мала громадянських прав, але не була "затворницею". Роль жінки в суспільстві прагнули регулювати ще Платон, Аристотель, імператор Август. Це зумовило відмінне від іудаїзму ставлення в християнстві до жінки. Християнство ще більше ввело жінку у сферу публічної діяльності, відкрило перед нею велике поле громадської зайнятості, вивело з античних "гінекеїв" в світ державних турбот про благо оточуючих, міста, держави. Деякі автори вважають, що перша в історії людства емансипація жінки пов'язана саме з християнством.¹⁹

В наш час суспільна функція жінки включає зокрема такі сфери життя, як робота, бізнес, політика, влада. Зміни у світі в ХХ столітті в статусі жінки в суспільстві призвели до визнання й прийняття цих змін і теологами. Так, глава католицької церкви Папа Пій XII ще в 1956 році визнав підвищення статусу жінки, а Папа Іван XXIII називав знаком часу вступ жінки в громадське життя. II Ватиканський Собор дійшов до висновку: "Мова вже більше не йде про підлеглість між чоловіком і жінкою", вони однаково рівні у своїх правах і обов'язках як батьків. Уточнено, що "турбота про дім не повинна перешкоджати правомірному соціальному просуванню жінок".²⁰

Можна погодитися з католицьким філософом-теологом Йозефом Хьофнером, що в доіндустріальний період «сім'я», «дім» були економічною, моральною та релігійною твердиною, місцем, де жили разом, турбувались один про одного, молились і працювали, а також у випадку хвороби й старості отримували харчування та догляд".²¹ Професійно робота заміжніх жінок поза домом стала нормою в індустріальному та постіндустріальному суспільстві, що є наслідком і одночасно причиною змін функцій жінки. Втрачені певні функції доіндустріальної сім'ї, вона перестала бути місцем виробництва, ці функції взяли на себе позасімейні інститути, наприклад, професійне навчання, виготовлення предметів для домашнього вжитку тощо. Це в кінці ХХ викликало стурбованість філософів, соціологів, педагогів, психологів та богословів, які констатують, що "багато сімей вже не знають більше домашнього спілкування, оскільки батьки і діти перенесли основний зміст їх життя назовні й розглядають сім'ю тільки як місце для сну".²² Однак більшість дослідників вважає, що функції не зникли, а змінилися, наповнилися новим змістом, відповідно змінилися функції жінки. Участь жінки в громадському житті в християнському світі порівняно з ісламським чи іудейським дуже велика, особливо в наш час. Жінки в Європі в порівнянні з жінками мусульманками досягли великих успіхів у науці, освіті, культурному та політичному житті. "Здоровий стан суспільства виявляється в розвитку прав жінки," – зазначав М. Грушевський.²³

18 Пилкінгтон С.М. Иудаизм. – М., 2000. – 400 с.

19 Кайдаш С. Апология женской культуры // Наука и религия. – 1995. – №3. – С.11-13.

20 Осборн Д. Верующая женщина. – К., 2000. – С. 221.

21 Хёфнер Й. Христианское социальное учение. – М., 2001. – С. 121.

22 Там само. – С. 119.

23 Грушевский М.С. Очерки истории украинского народа. - К., 1991. – С. 406.

Суспільна функція жінки залежить від її віку. Ще Аристотель виділяв три вікові типи жінки: молода дівчина, зріла жінка, жінка похилого віку. Зріла жінка – це середина між крайнощами, позитивні якості найкраще розкриваються на цьому етапі життя. Розсудлива, стримана, врівноважена, уміло узгоджує бажання душі й вигоду. Саме в цей період найближча до істини в судженнях і діях. Вона стає справжньої господинею, матір'ю, реалізує себе як особистість.²⁴ Зрозуміло, що це найзагальніші характеристики вікової типології жінок, на конкретному, індивідуальному рівні можливі значні варіативні розходження, зумовлені інтелектуальним рівнем, освіченістю, соціальним статусом, родом занять та інших чинників.

Крім загальних вікових періодів, існує більш детальна психологічна типологія, згідно з якою в житті жінки періоди рівноваги, стабільності, що тривають 6-8 років змінюються періодами кризи. Через кризу відбувається перехід до нового, наступного періоду. Порушується рівновага сімейних відносин, дружніх, родинних ідеалів, що існували в певній гармонії, сталості. Жінка починає бачити своє життя в новому світлі. Власне, ставлення до цінностей, що існували досі, здається їй хибним, тобто відбувається перегляд існуючої досі системи особистісних цінностей. Для духовного розвитку жінки важливі як періоди стабільності, так і періоди змін. В тих й інших вона реалізує свої потреби та ідеали. В цей час здійснюється та духовна робота, яку вимагає життєва ситуація. Жінці важливо оцінити своє місце в житті, знайти силу, сміливість сказати собі правду. Це стосується різних моментів її життя, наприклад, усвідомлення себе дорослою дівчиною, жінкою, матір'ю, бабусею. Криза закінчується обранням нового життєвого шляху, певної нової норми поведінки, розставанням зі звичним, старим, звільнення місця новому. Змінюється самовідчуття, роль в сім'ї, суспільстві, релігії, нерідко це проявляється також і в зовнішності жінки. Тобто – настав час, коли жінка відчула, що переходить в іншу вікову, соціальну групу, змінюється її роль, поведінка, зовнішність і приходить нове розуміння свого місця в сім'ї, сенсу всього, що відбувається. В кожному періоді життя приходить щось нове, своє, людина розстається з ілюзіями, що заважають подальшому розвитку її особистості. Особливо помітний перегляд системи цінностей відбувається у жінки з народженням дитини. В цей час вона, наприклад, починає краще розуміти свою матір, навіть, якщо між ними не було до цього теплих стосунків.

Залежно від ролі в сім'ї жінка виступає в ролі дочки, дівчинки, дівчини, дружини, невістки, сестри, братової, вдови, свекрухи, тещі, свахи тощо. Вона може одночасно виступати в декількох ролях, зокрема - матері, дочки, дружини, невістки водночас, так і переходити в певний період від однієї ролі до іншої, наприклад, дружини – удови, матері – бабусі, невістки – свекрухи та ін. Головною роллю жінки в житті є роль матері.

Суспільна функція жінки в сім'ї реалізується і через такий важливий елемент економічної структури сім'ї як власність. Зовнішній прояв свободи волі – володіння: в ньому реалізується наша воля. В Біблії, Корані, рішеннях Вселенських соборів є положення про власність. Про це писали також богослови релігій авраамістичної традиції. Господарсько-побутовий бік сімейних відносин пов'язаний з індивідуальною формою привласнення. Особливо зростає її роль в

24 Аристотель. Риторика // Античные риторика. – М., 1978. – С. 15-166.

зв'язку з появою приватної власності. Втрата жінкою або відсутність у жінки приватної власності, перехід до спільної з чоловіком власності, майна – це втрата свободи.

Сім'я існує, за Гегелем, в наступних трьох аспектах:

1. В образі свого безпосереднього поняття як шлюб.
2. У зовнішньому вияві власності та майні сім'ї й турботах про нього.
3. У вихованні дітей.

Шлюб має не лише свій моральний бік, але й правовий, економічний. Права батька та матері щодо членів сім'ї є такою ж мірою обов'язком щодо них. Той, хто не має ніяких прав, не має ніяких обов'язків, і навпаки, – зазначав Гегель. Право одруження з власної волі є одночасно обов'язком перед сім'єю не допустити розтрати майна чоловіком чи жінкою, забезпечити існування власної сім'ї. Рівність людей може бути забезпечена лише власністю, позаяк особистість реалізується через власність. На цьому особливо наголошує католицька соціальна філософія, починаючи від енцикліки Папи Льва XIII "Rerum novarum"²⁵, пізніше – "Laborem exercens"²⁶, "Centesimus annus".²⁷

Величина власності не рівна. Селянка, підприємець, банкір мають різну величину власності, але є власницями. У наявності власності вони рівні, від них залежить вести спільне господарювання, віддати у розпорядження чоловіка своє майно, чи самій керувати приданим. В майновому відношенні вплив батька має рішучу перевагу над ідеєю материнства, але в моральному відношенні сила зв'язку з матір'ю більша, мати рідніше дітям.

Говорячи про участь жінки в громадському житті, слід зазначити, що переважна більшість вирішуваних людством проблем пов'язана з раціональною організацією системи влади, а відтак з організацією суспільного життя загалом. Жінка у євреїв та арабів, покликання якої вбачалося в народженні, догляді й вихованні дітей, була позбавлена активної участі в громадському житті, громадянських прав. Все за неї вирішували чоловіки: спочатку – батько, потім – чоловік. За жінку він молився, вчив Тору, Коран. Але, незважаючи на це, в іудеїв жінки поруч з чоловіками або й самостійно брали участь у політиці. В Біблії ми знаходимо постаті жінок, які виконували винятково важливі релігійно-соціальні функції. Є в ній розповіді про жінок як позитивні, так і негативні: Вірсавія, Юдиф, мати Самуїла, Есфір, Сара, Рахіль... Вони брали участь у змовах, захисті батьківщини, спасінні народу тощо. У книзі Вихід Міріам, сестра Аарона, постає як пророчиця й один із провідників народу Ізраїлю під час блукань пустелею (Вих. 14:20), пророчиця Девора судила синів Ізраїлю й очолювала військо (Суд. 4-5), до пророчиці Хулди зверталися для з'ясування автентичності Книги Закону, знайденої первосвященником Хілкійєю (2 Цар. 22). В Біблії є сильні особистості жінок: Анна, Есфір, Юдиф, сестри пророка Мойсея та інші.²⁸

З 60 років ХХ ст. змінюються позиції католицизму в ставленні до жінки. Це знайшло свій відображення у підвищеній увазі Ватикану до проблем становища сучасної жінки, її ролі в суспільстві. Чисельні виступи Папи з цього

25 Энциклики Его Святейшества Папы Римского 1891,1981, 1991 годов о труде и человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали. – К., 1993. – С. 67-69.

26 Там само. – С. 145-150.

27 Там само. – С. 232-255.

28 Карсен Х. Жінка, дружина і мати у Святому Письмі. – К., 1993. – 188 с.

питання, створення у Ватикані спеціальної папської комісії, яка займалася впродовж двох років вивченням становища жінки в суспільстві й церкві, а також документи Другого Ватиканського собору й ватиканського синоду єпископів католицької Церкви свідчать про те, що проблема збереження впливу католицизму на жіночі маси стає однією з центральних у діяльності римської курії.

Аналіз деяких тенденцій в політиці Ватикану з оновлення показує, що модернізація поглядів щодо жінки виходить із тієї оцінки, яку дає Церква їй у справі зміцнення християнської віри, в євангелізації світу. Католицькі ідеологи покладають великі надії на те, що віруюча жінка-мати матиме релігійний вплив на дітей та чоловіка. Після Другого Ватиканського Собору католицька Церква активно впливає на залучення жінки до суспільного життя, прагне взяти цей процес під свій контроль, поєднати зростаючу активність жінок в суспільному житті з релігійною роботою. Сучасний католицизм прагне використати тенденцію зростання ролі жінок в усіх сферах суспільного життя, їх зростаючу соціальну активність в інтересах зміцнення позиції церкви в сучасному світі. З цією метою керівництво католицької Церкви проповідує ідею підвищення ролі жінки в Церкві, навіть про можливість ліквідації монополії чоловіків на посади священників, залучення жінок до управління Церквою, починаючи з приходу, єпархії. Ватикан дозволив навчатися жінкам на теологічних факультетах католицьких університетів, став залучати жінок до роботи в окремих конгрегаціях та секретаріатах римської курії. Водночас вони здійснюють заходи з активізації діяльності численних жіночих католицьких організацій. Розвивається також сітка організацій Всесвітнього союзу жіночих католицьких організацій. Виникли світські організації під керівництвом католицької Церкви: жіночі організації католицької дії; жіночий робітничий рух, що знаходиться під впливом християнських профспілок; жіночі секції при політичних партіях християнських демократів.

Православна Церква теж виступає за рівноправ'я чоловіка та жінки: політичне, соціальне, культурне.²⁹ Із врахуванням життєво важливої, невід'ємної ролі як дружини чи матері. Виробничі та політичні потреби не повинні сприйматись як щось безумовно більш важливе, ніж служіння жінки в сім'ї.

Подолання диспропорції між чоловіками і жінками у владних коридорах - завдання не одного століття. Країни так званої розвинутої демократії показали, що легше подолати расизм і вибрати президентом США Барака Обаму, ніж змінити ставлення до жінки, місцем якої вважається і досі є кухня, діти, церква. При тому, що в країнах Заходу та постсоціалістичних жінки – це більше 50% населення країн, у владних сферах, за винятком кількох парламентів Європи, вони не зайняли належне їм місце. Жінка - президент, спікер парламенту, прем'єр-міністр, міністр, губернатор, глава транснаціональної корпорації тощо скоріше виняток, ніж правило. Маргарет Тетчер, Ангела Меркель, Юлія Тимошенко в Європі так само самотні серед сотень колег-чоловіків, як і Азії Беназір Бхутто, Індіра Ганді чи Голда Мейєр.

В арабо-мусульманському світі основою для формування міжособистісних, родинно-шлюбних стосунків та безпосередньо жіночого ідеалу

---

29 Балашов Н.И. И сотворил Бог мужчину и женщину. Комментарии к социальной концепции Русской Православной Церкви. – М., 2001.

є священні тексти Корану та шариату. У їх релігійних приписах стосовно одруження, розлучення та сімейних обов'язків чоловіка й жінки виразно простежується нерівність прав жінки стосовно чоловіка.

Іслам, спираючись на Коран, суворо регламентує майнові відносини. Право отримати спадок діти мають незалежно від віку. Батьки не мають права позбавити когось з дітей спадку (Коран, 2:176-178;4:8,12-13,175). В межах своєї вікової групи жінки й чоловіки рівні, але у відносинах між ними пріоритет належить чоловікові. Це проявляється і в поділі спадку, наприклад, сестра отримує половину долі брата. Однак, до реформ Мухаммеда, жінки взагалі не мали права на спадок.³⁰

У шариаті докладно розглянуті питання родинного, майнового і цивільного стану мусульманки. Основною метою одруження було узаконення потомства, поєднання осіб різної статі та наділення чоловіка владою над жінкою. Жінка могла не бути присутньою при укладанні шлюбного контракту і не бачити свого нареченого до весілля. Жінка повинна родити, чоловік має повну владу над жінкою. Жінка розглядається в мусульманстві як "товар", що здатен приносити насолоду чоловікові й народжувати законних дітей. І її купують як товар з цими якостями. "Махр" – викуп за наречену, купівля її можливості народжувати. Якщо жінка повинна підкорятися своєму господарю, то і господар, зі свого боку, повинен використовувати свій вплив для того, щоб в сім'ї царював добробут, щастя й процвітання, а не заради віроломної, агресивної мети.

При одній і тій же освіті й професії, чоловік займає вище становище в суспільстві. Іслам не дозволяє жінці займати посади служителів культу, вона не достойна як істота другорядна бути муфтієм, муллою тощо. Ці посади займають лише чоловіки.³¹ Певні обмежені накладені на жінку у виконанні обрядів.

Однак у розповсюдженні ісламу брали активну участь жінки, особливо родички й дружини Мухаммеда. Перша дружина Мухаммеда Хадіджа стала активною помічницею в його релігійних справах, схвально ставилася до його діяльності. Важливу роль в поширенні ісламу відіграли: третя дружина – Айша, особливо після смерті Мухаммеда; дочка Фатіма; внучка Зейнаб.³² Жінки, відлучені від релігії, суспільного життя все ж використовувалися ним для зміцнення своїх позицій та ісламу. Саме в такий спосіб жінки виконували свої функції в суспільстві. Політичним був шлюб дочки Мухаммеда Рукаїї з Османом, а після її смерті дружиною його стала інша дочка пророка – Умм-Кульсум. Для зміцнення рядів соратників Мухаммед одружився з дочкою соратника Абу Бекра – Айшою.³³

В офіційному ісламі жінки визначаються як "більшість мешканців пекла", однак у класичній арабській, а також сучасній літературі присутній образ героїчної жінки, яка бере участь у політичному житті нарівні з чоловіками (наприклад, Айша, Фатіма, Беназір Бхутто). Це спостерігається і в перебиранні військових функцій загиблого чоловіка, брата. Це має місце в Чечні, на Близькому Сході. Багатовікова історія ісламських країн до XX століття, за винятком окремих випадків, майже не знає прикладів того, щоб в якій-небудь

30 Исак Ф. Быть мусульманином. – М., 2002. – С. 205.

31 Вагабов М.В. Ислам и женщина. – М., 1968. – С. 26.

32 Бибилова О. Голубая усыпальница Зейнаб // Наука и религия. – 1995. – №3. – С. 66.

33 Еремеев Д. Ислам: образ жизни и стиль мышления. – М., 1990.

державі жінка займала посаду каліфа, султана, еміра, візіря, судді тощо.³⁴ Один надзвичайно рідкісний випадок, коли на ісламському Близькому Сході жінці дозволити очолити державу, стався в 1249 р., коли Шаджар ад-Дур була проголошена правителькою Єгипту.³⁵

Багата жінка – об'єкт насолоди й престижу, бідна прирівняна до робітниці. Свідчення двох жінок на суді прирівнювалося до свідчення одного чоловіка. Мусульмани вважають, що Аллах вселив людський дух в тіло, з допомогою якого дух вступає на арену боротьби й праці для виконання свого обов'язку. Оскільки духовне піднесення і моральна досконалість в цьому світі здійсненні, людина не повинна сходити з арени боротьби й праці, уникати активної діяльності. «Поселення, міський квартал, ринок, установа, магазин, школа, суд, табір, рада депутатів, поле бою і т.д. – все це випробування, запитання, за допомогою яких раб Аллаха всесторонньо екзамується в різноманітних галузях і науках», – пише Абу Аля Ал-Маудут.³⁶ Не відповість людина – негативну оцінку ставить їй Бог. Ідеал – активна безпосередня участь в житті.

Зміни в соціальному житті сучасного суспільства все гостріше ставлять ідеологію ісламу перед необхідністю переглянути релігійні догми, які суперечать правам особи, дискримінують її, вітати й пропагувати участь мусульманки у сфері економічного виробництва, виявлення її політичної та творчої активності. Вже не викликають подиву жінки-студентки ісламського університету, делегати з'їзду мусульман. Жінки працюють на радіо, вони учасниці жіночих ансамблів, виголошують проповіді в мечеті.³⁷ Разом з тим, до таких змін бувають неготові жінки. Вони часто не здатні прийняти рівноправ'я.

Приписами, що дискримінують жінку є релігійні звичаї ношення покривала (хіджаб) та затворництво мусульманки. З позиції вимог гендерної рівноправності переважну більшість приписів Корану можна оцінити як такі, що спрямовані на закріпачування жінки й пригноблення в ній особистості. Між тим в ісламі існує окремий напрямок, присвячений культу святих жінок, покликаний замаскувати існуючу соціально-правову дискримінацію.

В пошуках виходу з кризи релігії авраамістичної традиції пропонують нові шляхи, котрі забезпечили б збереження та розширення впливу на жінок. Церква пристосовується до сучасного динамічного світу, в якому значно зросла соціальна активність жінок, їх роль у житті суспільства. З цією метою вона модернізує свою соціальну доктрину, переглядає традиційні погляди на жінку та її призначення в суспільстві й сім'ї, проголошує ідеї співзвучні сучасній епосі.

Розглянувши суспільну функцію жінки, можна зробити висновки:

- у віроповчальних системах релігій авраамістичної традиції суспільна функція жінки розуміється як діяльність, яка має реалізуватися передусім в сім'ї, через сім'ю;
- в іудаїзмі вся життєдіяльність людини має сакральний характер: їжа, секс, стосунки з дітьми, житло, територія, де перебувають, отже, в першу чергу через побут реалізується соціальна функція жінки. Хоч в

34 Вагабов М.В. Ислам и женщина. - М.: Мысль, 1968. – С. 27.

35 Грюненбаум Г.Э., фон. Классический ислам. Очерк истории (600- 1258). – М., 1988. – С. 179-180.

36 Ал-Маудуді, Абу Аля. Спосіб життя в ісламі. – Львів, 1995. – С. 42.

37 Исак Ф. Быть мусульманином. – М., 2002. – С. 208.

християнстві та ісламі діяльність жінки не сакралізована, але також вважається основною згідно заповідей Бога;

- потреби в робочих руках та економічні проблеми виводять на перший план проблему участі жінки в суспільному виробництві, що впливає на становище жінки в сім'ї як позитивно, підвищуючи її статус, так і негативно – подвійна зайнятість (домашня робота, виробництво) призводить до проблем в сім'ї;
- підвищення жіночої освіти й бажання реалізуватися в суспільстві стає в наш час для багатьох жінок важливішим за сім'ю, в догоду кар'єрі створення сім'ї, народження дітей відкладають на більш пізній час, що негативно відбивається на суспільстві в цілому;
- Церкви прагнуть використати тенденцію зростання ролі жінок в усіх сферах суспільного життя, їх зростаючу соціальну активність в інтересах зміцнення позиції церкви в сучасному світі;
- мусульманські країни відчувають потребу в робочих руках, але традиції й релігія не дозволяють залучати жінок до суспільного виробництва. Однак перші зрушення в цьому напрямку відбуваються в багатьох країнах.